۶. «وَ فِی عِقَابِ الْأَعْمَالِ بِسَنَدٍ تَقَدَّمَ فِی عِیَادَةِ الْمَرِیضِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ص قَالَ فِی حَدِیثٍ وَ مَنْ غَشَّ مُسْلِماً فِی بَیْعٍ أَوْ فِی شِرَاءٍ فَلَیْسَ مِنَّا- وَ یُحْشَرُ مَعَ الْیَهُودِ یَوْمَ الْقِیَامَةِ- لِأَنَّهُ مَنْ غَشَّ النَّاسَ فَلَیْسَ بِمُسْلِمٍ- وَ مَنْ لَطَمَ خَدَّ مُسْلِمٍ لَطْمَةً بَدَّدَ اللَّهُ عِظَامَهُ یَوْمَ الْقِیَامَةِ- ثُمَّ سَلَّطَ اللَّهُ عَلَیْهِ النَّارَ- وَ حُشِرَ مَغْلُولًا حَتَّی یَدْخُلَ النَّارَ- وَ مَنْ بَاتَ وَ فِی قَلْبِهِ غِشٌّ لِأَخِیهِ الْمُسْلِمِ- بَاتَ فِی سَخَطِ اللَّهِ وَ أَصْبَحَ کَذَلِکَ- وَ هُوَ فِی سَخَطِ اللَّهِ حَتَّی یَتُوبَ وَ یُرَاجِعَ- وَ إِنْ مَاتَ کَذَلِکَ مَاتَ عَلَی غَیْرِ دِینِ الْإِسْلَامِ- ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص أَلَا وَ مَنْ غَشَّنَا- فَلَیْسَ مِنَّا قَالَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ- وَ مَنْ غَشَّ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ نَزَعَ اللَّهُ بَرَکَةَ رِزْقِهِ- وَ أَفْسَدَ عَلَیْهِ مَعِیشَتَهُ وَ وَکَلَهُ إِلَی نَفْسِهِ- وَ مَنْ سَمِعَ فَاحِشَةً فَأَفْشَاهَا فَهُوَ کَمَنْ أَتَاهَا- وَ مَنْ سَمِعَ خَیْراً فَأَفْشَاهُ فَهُوَ کَمَنْ عَمِلَهُ.»[1]

۷. «وَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنِ السَّکُونِیِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ آبَائِهِ ع قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص لَیْسَ مِنَّا مَنْ مَاکَرَ مُسْلِماً.»[2]

۸. «وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ یَزِیدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ رَفَعَهُ قَالَ: قَالَ عَلِیٌّ ع لَوْ لَا أَنَّ الْمَکْرَ وَ الْخَدِیعَةَ فِی النَّارِ لَکُنْتُ أَمْکَرَ النَّاسِ.

وَ رَوَاهُ الْکُلَیْنِیُّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ وَ الَّذِی قَبْلَهُ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ مِثْلَهُ.»[3]

۹. «وَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سَعْدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ حَبِیبِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ زَادَانَ قَالَ سَمِعْتُ عَلِیّاً ع یَقُولُ لَوْ لَا أَنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ص یَقُولُ- إِنَّ الْمَکْرَ وَ الْخَدِیعَةَ وَ الْخِیَانَةَ فِی النَّارِ- لَکُنْتُ أَمْکَرَ الْعَرَبِ.»[4]

۱۰. «وَ عَنْهُمْ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِیَادٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی نَجْرَانَ عَنْ مُثَنًّی الْحَنَّاطِ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِیرَةِ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ هُوَ عَیْنُهُ وَ مِرْآتُهُ وَ دَلِیلُهُ- لَا یَخُونُهُ وَ لَا یَخْدَعُهُ وَ لَا یَظْلِمُهُ وَ لَا یَکْذِبُهُ وَ لَا یَغْتَابُهُ.»[5]

---

۱. همان.

۲. *وسائل الشیعة*، ج ۱۲، ص ۲۴۲.

۳. همان.

۴. همان.

۵. همان، ص ۲۷۹

۱۱. «وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ رِبْعِيٍّ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا یَظْلِمُهُ وَ لَا یَخْذُلُهُ- وَ لَا یَغْتَابُهُ وَ لَا یَغُشُّهُ وَ لَا یَحْرِمُهُ.»[۱]

۱۲. «عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ فِی قُرْبِ الْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ جَدِّهِ عَلِیِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِیهِ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ خَصِیٍّ دَلَّسَ نَفْسَهُ لِامْرَأَةٍ مَا عَلَیْهِ- فَقَالَ یُوجَعُ ظَهْرُهُ وَ یُفَرَّقُ بَیْنَهُمَا- وَ عَلَیْهِ الْمَهْرُ کَامِلًا إِنْ دَخَلَ بِهَا- وَ إِنْ لَمْ یَدْخُلْ بِهَا فَعَلَیْهِ نِصْفُ الْمَهْرِ.»[۲]

۱۳. «مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِیزِ الْکَشِّیُّ فِی کِتَابِ الرِّجَالِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ نُصَیْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ یُونُسَ أَنَّ ابْنَ مُسْکَانَ کَتَبَ إِلَی أَبِی عَبْدِ اللَّهِ ع- مَعَ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مَیْمُونٍ یَسْأَلُهُ عَنْ خَصِیٍّ- دَلَّسَ نَفْسَهُ عَلَی امْرَأَةٍ قَالَ یُفَرَّقُ بَیْنَهُمَا وَ یُوجَعُ ظَهْرُهُ.»[۳]

۱۴. «وَ حَقُّ الْخَلِیطِ أَنْ لَا تَغُرَّهُ وَ لَا تَغُشَّهُ- وَ لَا تَخْدَعَهُ وَ تَتَّقِیَ اللَّهَ فِی أَمْرِهِ.»[۴]

خَلِیط: شریک

۱۵. «وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ صَالِحٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ ع الرَّجُلُ یَخْدَعُ امْرَأَتَهُ- فَیَقُولُ اجْعَلِینِی فِی حِلٍّ مِنْ جَارِیَتِکِ یَعْنِی تَمْسَحُ بَطْنِی- وَ تَغْمِزُ رِجْلِی وَ مِنْ مَسِّی إِیَّاهَا یَعْنِی بِمَسِّهِ إِیَّاهَا النِّکَاحَ- قَالَ الْخَدِیعَةُ فِی النَّارِ- قُلْتُ فَإِنْ لَمْ یُرِدْ بِذَلِکَ الْخَدِیعَةَ- فَقَالَ یَا سُلَیْمَانُ مَا أَرَاکَ إِلَّا تَخْدَعُهَا مِنْ بُضْعِ جَارِیَتِهَا.»[۵]

غمز: ماساژ دادن.

مرحوم ایروانی غش (تدلیس) را مستقلاً حرام نمی‌داند بلکه به سبب اینکه غش، کذب، تصرف در مال غیر و أکل مال به باطل است، حکم به حرمت آن کرده است. ایشان می‌نویسد:

---

۱. *همان*.

۲. *همان*. باب ۱۳، ج۲۱، ص۲۲۸

۳. *همان*، ص۲۲۹.

۴. *همان*، ج۱۵، ص۱۷۸.

۵. *همان*، ج۲۱، ص۱۳۳.

«فالّذی یظهر لی من الأخبار أنّ الغش بنفسه و بعنوانه لیس محرّما من المحرّمات و إنّما یحرم بعنوان أنّه کذب و أیضا یحرم بما أنه أکل للمال بلا رضی صاحبه فکان الغش جزئیا من جزئیات التصرف فی ملک الغیر بلا رضاه و هذا الّذی قلناه مع أنّه المنساق من الأخبار یظهر بالسیر و التأمّل أیضا.»[1]

ایشان سپس روایات باب را مربوط به حکم وضعی می‌داند و می‌نویسد:

«إذ لو لا أنّ المحرّم هو ما ذکرناه فإمّا أن یکون المحرّم هو شوب اللّبن بالماء فمن المعلوم أنّ شوب اللّبن بالماء لیس بحرام أو یکون المحرّم هو عرض المشوب علی البیع و من المعلوم أنّ مجرّد العرض لیس بحرام حتی إذا اتّفق أن لم یبع أو یکون المحرّم هو إنشاء البیع و من المعلوم أنّ مجرّد الإنشاء لیس بحرام لو نبّه بالغش قبل أن یقبض أو حطّ من ثمنه أو أبرأ ذمّته من الثمن أو خیّره بین الأخذ و التّرک فیتعیّن أن یکون الغش هو أخذ قیمة غیر المغشوش بإزاء المغشوش و کان هذا هو المحرّم و هو الّذی دلّت الأخبار علی تحریمه فکانت الأخبار أدلّة علی الفساد دون الحرمة التکلیفیّة فإنّ حرمة التصرف فی الثمن شأن المعاملة الفاسدة.»[2]

ما می گوئیم:

۱. رجوع به روایات باب، روشن می‌سازد که برخی از روایات صریحاً ناظر به حکم تکلیفی است، تعبیر «**من غش فلیس بمسلم**»، « **لَیْسَ مِنَّا مَنْ غَشَّ مُسْلِماً** او ضَره او مَاکَره» و امثال ذلک اصلاً ناظر به حکم وضعی نمی‌تواند باشد، ضمن اینکه برخی روایات مطلق است و اصلاً ناظر به بیع و امثال ذلک نیست.

۲. مرحوم خویی بر مرحوم ایروانی اشکال کرده است:

«و لا ریب أن الروایات حجة علیه، لظهورها فی حرمة الغش فی نفسه، فإذا تحقق موضوعه فی مورد ترتب علیه حکمه، کسائر القضایا الحقیقیة، و سیأتی أن موضوع الغش أمر عرفی.

فقد ظهر أنه لا وجه لما ارتکبه المحقق المذکور من السیر و التقسیم فی نفی موضوعیة الغش بدعوی أنه لا دلیل علی حرمة شوب اللبن بالماء و لا علی حرمة عرض المشوب علی البیع، و لا

۱. *حاشیة المکاسب* (للإیروانی)، ج۱، ص۲۹.

۲. حاشیة المکاسب (للإیروانی)، ج۱، ص۲۹.

علی حرمة مجرد الإنشاء، فتعین أن یکون الغش المحرم أخذ قیمة غیر المغشوش بإزاء المغشوش.»[1]

۳. برخی دیگر از بزرگان خواسته‌اند روایات را (علیرغم آنکه پذیرفته‌اند ظهور اولیه روایات در اطلاق است) حمل بر غش در معامله کرده و یا لااقل در اطلاق آن توقف نمایند.[2]

۴. به نظر می‌رسد این سخن تقیید بی دلیل است نسبت به اطلاقاتی که صراحت در عدم اختصاص به بیع دارند.

جمع بندی:

به نظر می‌رسد با توجه به روایات مطرح شده، می‌توان حکم به تحریم مطلق تدلیس کرد بل یمکن ان یقال که تدلیس و غش از مصادیق ظلم است (چنانکه مرحوم مامقانی نیز چنین ادعایی دارند).[3] اضف الی ذلک که اجماع نیز بر حرمت مطلق تدلیس ادعا شده است.[4]

۱. *مصباح الفقاهة* (المکاسب)، ج۱، ص۲۹۹

۲. *فقه الصادق*، ج۲۱، ص۹۸

۳. *غایة الامال*، ج۲، ص۱۶۳.

۴. *غایة الامال*، ج۲، ص۱۶۳.